

nev), Muhammed Ali Şah döneminde (1834-1848) avlu çiniyle kaplanmıştır. Bu avlunun dört yanında iki katlı dört eyvan vardır. Batıdaki 1288'de (1871) altın kaplanmış olup "yeni avlunun altın eyvanı" (eyvân-ı tilâ-yı sahn-ı nev) adını taşır. Muhammed Şah'ın dayısı Allahyâr Han'ın 1300'de (1883) yaptırdığı Dârüssaâde ayna parçaları ile mozaiklenmiştir. Allahverdi Han Kümbeti'nin karşısında inşa edilen Dârüzziyâfe de ayna parçaları ile kaplanmıştır. Bu dönemde yapılan önemli binalardan biri de sahn-ı nevin güney köşesinde yer alan, Feth Ali Şah'ın oğlu Haşmetü'd-Devle'nin Horasan valiliği sırasında inşa ettirdiği Medrese-i Ali Nakî Mirza'dır.

Pehlevî döneminde Âsitân-ı Kuds Külliyesi'nde büyük değişiklikler oldu. Rızâ Şah Pehlevî 1928'de Meşhed'i ziyaret edince önce Âsitân-ı Kuds'ün etrafındaki yolların düzenlenmesini emretti. Bu sırada külliye de bir müze kurma düşüncesi gelişti. 1945'te sahn-ı nev ile yeni yolun güney kemeri arasında yükseltilecek arazi üzerine yapılan müze Sahn-ı Pehlevî adını aldı. 1959'da Gevher Şâd'ın binalarından olan Tahvilhane ve ona bitişik Opok Mirza Kümbeti bir revak haline getirilerek Dârüsselâm adı verildi. Medrese-i Ali Nakî Mirza'nın kuzey odaları birleştirilip bir revak haline dönüştürüldü ve Dârüssürûr diye adlandırıldı. 1956'da Kur'anhane ile Mescid-i Bâlâser'in methali birleştirilip Dârüşşükr, Ali Nakî Medresesi'nin batı odaları bitleştirilip Dârülizze, medresenin üstü mukarnas biçiminde örtülüp Dârüzzikr şeklinde adlandırıldı. Mescid-i Riyâz ve ravzanın arkası birleştirilerek bir revak haline getirildi ve buraya Dârülfeyz denildi. Külliye'de III. (IX.) yüzyıldan beri mevcut olan kütüphane, özellikle sahn-ı nevin batı cephesindeki ikinci katın çeşitli odalarında bulunmaktaydı. Kütüphane ve müzeyi içine alan 10.000 metrekare-

lik beş altı yeni bina 1977'de bitirildi. Çok sayıda değerli yazmalar ihtiva eden kütüphanede 1986 sayımına göre 26.175 adedi Kur'an-ı Kerim ve çeşitli yazmalar olmak üzere Arapça, Farsça ve Batı lisanslarında basılmış toplam 176.282 eser bulunmakta idi.

Âsitân-ı Kuds'ün çoğu Meşhed ve Horasan'da, diğerleri ise Tahran, Kazvin, Reşt, Mâzenderan, Azerbaycan, Kirman ve Şiraz'da bulunan han, hamam, hastahane, çarşı, dükkân, imalâthane, ev ve su yolu gibi pek çok vakıf gayri menkulü bulunmaktadır. Bu vakıfların gelirleri mütevellileri tarafından tahsil edilip mahallî masraflar ayrıldıktan sonra Âsitân-ı Kuds vakıf idaresine gönderilir. Bu gelirler asırlar boyu Âsitân-ı Kuds hizmetleri, ziyaretçiler ve bölge halkının fakirleri için sarfedilmektedir.

Vakıfların I. Tahmasb'dan önce nasıl idare edildikleri hususunda yeterli bilgi bulunmamaktadır. Çeşitli zamanlarda Özbek, Moğol ve Afgan istilâlarında vakfiyelerin pek çoğu kaybolmuştur. Günümüze kadar intikal edenlerin büyük çoğunluğu Safevîler ve daha sonraki devirlere aittir. Safevîler devrinde Âsitân-ı Kuds vakıflarının yöneticilerine tevliye veya mütevellî denildiği, ayrıca yeni vakıfların idaresini yüklenen özel mütevellilere de "hakku't-tevliye" denen bir ücret ödendiği bilinmektedir. Safevîler'den sonra Nâdir Şah devrinde kurulan bir divan vasıtasıyla âsitânın vakıf emlakının tesbiti yapılmış ve daha iyi idare edilmesi için gerekli gayretler sarfedilmiştir. Nâdir Şah'ın yeğeni Ali Şah da ziraata elverişli birçok arazi vakfederek "Tomâr-ı Ali Şah" adı verilen sicile kaydettirdi. Kaçarlar devrinde vakıfların idaresi mütevellibaşı denilen yüksek seviyede bir idareciye bağlandı ve yöneticiler onun kontrolü altında faaliyetlerini yürüttüler. Nâsirüddin Şah zamanında vakıfların idaresini üstlenen Adudülmülk,

vakıf emlakının gelirleri ile ilgili bir fihrist tanzim ettirdi, bunun yanında kütüphanenin muhafazası için şahtan emir çıkardı. Ayrıca zaman zaman ortaya çıkan siyasî olaylar ve mütevellilerin zaafırları sonucu görülen aksaklıklar ve gelir azalmalarının giderilmesi hususunda gerekli tedbirler alındı. Pehlevîler devrinde ise şahlar âsitân vakıflarının yönetimini kendi üzerlerine alarak bu işi "nâibü't-tevliye" denilen özel temsilcileri vasıtasıyla yürüttüler. Âsitânın yönetimi 1979 inkılabından sonra Meşhed'de ileri gelen din adamlarından teşekkül eden bir heyete bırakılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebü'l-Fazl Beyhakî, *Târîh-i Beyhak* (nşr. Kâsim Ganî — Ali Ekber Feyyâz), Meşhed 1350 hş., s. 531-532; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, III, 153-156; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, X, 210, 522; Cüveynî, *Târîh-i Cihângüşây*, I, 200-201; İbn Battûta, *Seyahatnâme*, s. 192, 435, 441; a.e. (trc. Muhammed Ali Muvahhid), Tahran 1348 hş., s. 7; İskender Bey Münşî, *Târîh-i Âlemârâ-yı Abbâsî*, II, 871; İ'timâdüssaltana, *Ma'la'u's-şems*, Tahran 1335 hş., II, 50, 52; A. Mu'temen, *Târîh-i Âstân-ı Kuds-i Reza'î*, Tahran 1348 hş., s. 61; a.mlf., "Ebniye-i Âstân-ı Kuds-i Reza'î", *Nâme-i Âstân-ı Kuds*, sy. 1, Tahran 1339 hş., s. 49; P. M. Sykes, *The Glory of the Shia World: The Tale of a Pilgrimage*, London 1910, s. 100-101; D. M. Donaldson, *The Shi'ite Religion*, London 1933, bl. 16; Abdülhamîd-i Mevlevî, "Âstân-ı Kuds-i Reza'î", *Dânişnâme-i İran u İslâm*, Tahran 1354 hş., I, 89-94; Âstân-ı Kuds-i Reza'î *Dirâz u İmrûz*, Meşhed 1356 hş. (Âstân-ı Kuds neşriyatı), s. 18-29, 32, 33, 38, 150-151; Ahmed Muhtâr el-Abbâdî, *Fi't-Târîhi'l-'Abbâsî ve'l-Fâtımî*, İskenderiye 1987, s. 103; C. E. Yate, "Historical notes on Khorasan", *JRAS* (1910), s. 1132-1149; A. H. Mawlawî v.dğr., "Âstân-e Qods-e Razawî", *Elr*, II, 826-837; Sâdık Seccâdî, "Âstân-ı Kuds-i Reza'î", *DMBİ*, I, 340-351.

TAHSİN YAZICI

ÂSİTÂNE

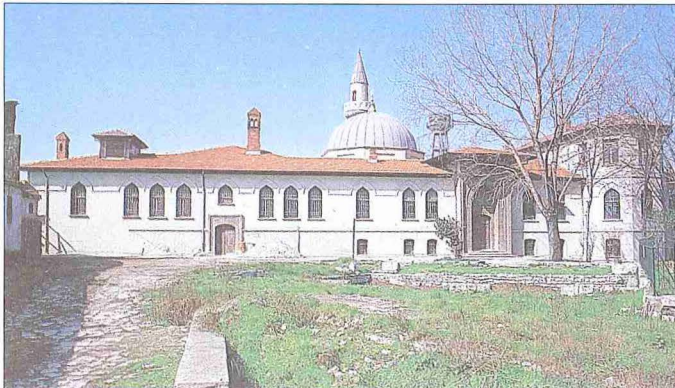
(bk. İSTANBUL).

ÂSİTÂNE

(آستانه)

Bir tarikatın veya tarikat kolunun merkezi durumunda olan büyük tekkelere verilen isimlerden biri.

Farsça'da "kapı eşiği, kapı dibi, eşik yanı" gibi anlamlara gelen âstan kelimesinden türetilmiş olup Türkçe'de âstâne veya âsitâne şeklinde telaffuz edilir. Osmanlı devrinde bir tarikatın veya

Âsitâne
hükûmünde olan
mevlevîhanelerden
Yenikapı
Mevlevîhanesi -
İstanbul

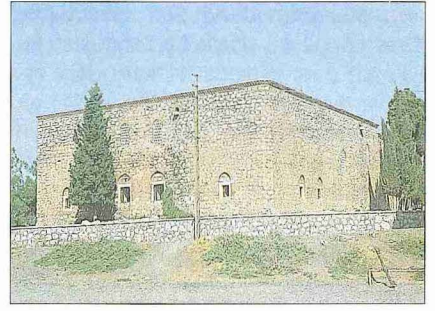
Aziz Mahmud Hüdayî Âsitanesi - Üsküdar / İstanbul

tarikât kolunun merkezi olan tam teşekküllü tekkeler için kullanılmıştır. Bu kullanımın XVI. yüzyıldan itibaren yaygınlık kazandığı ve bütün tarikatların terminolojisinde yer aldığı anlaşılmaktadır. Büyük tekkelere, yine Farsça'dan alınmış olan ve aynı anlamı taşıyan **dergâh** da denilmektedir. Genellikle merkezi oldukları tarikâtın veya tarikât kolunun kurucusu mutasavvıfların türbelerini barındırdıkları için âsitanelere pîr evi, makâm-ı pîr, huzûr-ı pîr, âsitaneyi pîr gibi adlar da verilmektedir. Temsil ettikleri tarikâtın yaygınlık ve etkinliği açısından, Anadolu'da en önemli âsitaneler Konya'da Mevlânâ (Mevleviyye), Kırşehir Hacıbektaş'ta Hacı Bektâş-ı Velî (Bektaşîyye), Ankara'da Hacı Bayrâm-ı Velî (Bayrâmîyye), İznik'te Eşrefoğlu Rûmî (Kâdiriyye-Eşrefiyye) ve Kastamonu'da Şâban Velî (Halvetîyye - Şâbânîyye) tekkeleri idi. Öte yandan, saltanat ve özellikle hilâfet merkezi olması dolayısıyla bütün tarikât ve tarikât kollarına ait çok sayıda tekkenin bulunduğu İstanbul'da her zümrenin bir âsitanesi mevcuttu. Kaynaklarda "pîşvây-ı tarikât-ı âliyye-i ..." başlığı altında zikredilen bu âsitanelerden bazıları şunlardır: Merdivenköyü'nde Şâhkulu Sultan (Bektaşîyye), Kocamustafapaşa'da Sünbül Sinan (Halvetîyye-Sünbüliyye), Kasımpaşa'da Hasan Hüsâmeddin Uşşâkî (Halvetîyye-Uşşâkîyye), Üsküdar Doğancılar'da Aziz Mahmud Hüdayî (Celvetîyye), Tophane'de İsmâil Rûmî (Kâdiriyye-Rûmîyye), Karagümrük'te Nûreddin Cerrâhî (Halvetîyye-Cerrâhîyye), Koska'da Abdüsselâm (Sa'diyye-Abdüsselâmiyye) ve Kasımpaşa'da Ebûrızâ (Bedeviyye) tekkeleri. Kuruluş tarihlerine göre kronolojik olarak sıralanan bu tekkeler aynı zamanda "pîr evi" olma özelliğini taşırlar. Âsitanelere bağlı

daha küçük kapsamlı tekkelere de genellikle **zâviye** denilegelmiştir.

Tarikatların oldukça geniş bir muhtariyete sahip bulundukları ve kendi kendilerini denetledikleri dönemlerde, tarikât ve devlet teşrifatında âsitaneler ve âsitaneyi şeyhleri, kendilerine tâbi olan zâviyelerden ve onların "zâviyedar/zâviyenişin" denilen şeyhlerinden daha müteber tutulmuşlardır. Zâviyedarları tayin, teftiş ve gerektiğinde azletmeye yetkili olan âsitaneyi şeyhleri gerçek anlamda tarikât başkanı hüviyetindeydiler. XX. yüzyılın başlarına kadar İstanbul'daki bazı âsitaneyi şeyhlerinin taşradaki zâviyelerini teftiş ve civarındaki vakıf gayri menkullerin gelirlerinden âsitanenin payını tahsil etmek üzere hâlifelerinden veya oğullarından birini görevlendirdikleri bilinmektedir. Âsitanelerin, hibe ve vakıf yoluyla tarikatlarının kullanımına tahsis edilmiş olan menkul ve gayri menkuller üzerinde kısmen de olsa tasarruf hakkına sahip oldukları, başka bir deyimle bağlı bulundukları kurumun iktisadî konularda da merkezini teşkil ettikleri söylenebilir. Özellikle tarikatlar içinde merkeziyetçilik geleneğinin en kuvvetli olduğu Mevleviyye'de, Osmanlı Devleti'nin dört bir yanına dağılmış olup "evkâf-ı Celâliyye" adıyla tanınan muazzam gayri menkullerin geliri, Mevlânâ neslinden gelen ve bu vakfın mütevellisi bulunan bir çelebinin postnişin olduğu Konya Âsitanesi'nde toplanır ve buradan tekkelerin ihtiyaçlarına göre taksim edilirdi. Âsitaneyi postuna aday olan şeyhlerin daha önce buraya bağlı zâviyelerden birinde bir müddet şeyhlik yaparak tecrübe kazanmaları bir gelenek haline gelmişti.

Osmanlı İmparatorluğu'nda XIX. yüzyılın başlarından itibaren Batılılaşma eği-

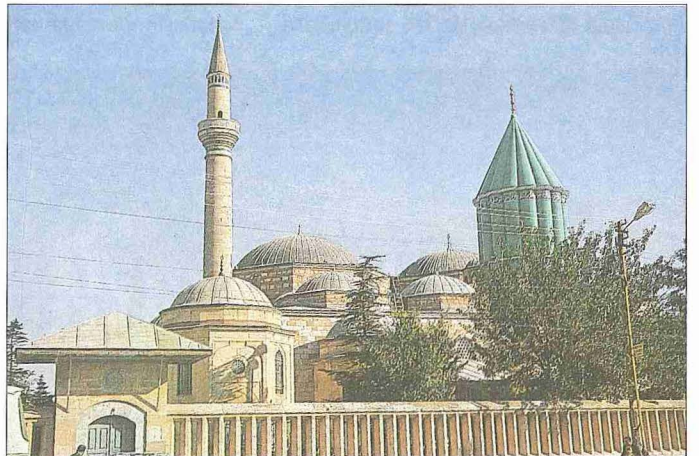

Âsitaneyi hükmünde olan mevlvihanelerden Manisa Mevlevihanesi

liminin yoğunluk kazanması ve buna bağlı olarak devletin bütün kurumlarını buna göre düzenleme gayretlerinin artması tarikatlar konusunda da meyvesini vermiş ve 1866'da Meclis-i Meşâyih kurulmuştu. Bu son dönemde (1866-1925), yetkilerine ve icraatına bir ölçüde müdahale edilmesine rağmen, yine de âsitanelerin eski imtiyaz ve itibarları büyük ölçüde korunmuştur. Nitekim Meclis-i Meşâyih'in riyâset makamı genellikle İstanbul'daki âsitaneyi şeyhlerinin tasarrufunda bırakılmış ve şehrin çeşitli kesimlerindeki tekkelere Meclis-i Meşâyihle ilgili idarî işlerde rehberlik eden "merkez tekke"ler de çoğunlukla âsitaneler arasından seçilmiştir.

Mevlevilik'te âsitanenin diğer tarikatlarda bulunmayan farklı bir anlamı vardır. Bu tarikâtın erkânına göre yalnız âsitanelerde bin bir günlük çile çıkarılabilir, yani yalnız buralarda derviş yetiştirilebilirdi. Zâviyelerin görevi ise seyahat eden dervişlerin ikamet ve iâşesini teminden ibaretti. Tarikatın merkezi ve pîr evi olan Konya Âsitanesi'nden başka

Anadolu'nun en önemli dergâhlarından biri olan Mevleviyye Âsitanesi - Konya

bu özel anlamda âsitâne olan mevlî-haneler şunlardır: Afyonkarahisar, Bursa, Eskişehir, Gelibolu, Halep, Kahire, Kastamonu, Kütahya, Manisa ve Yenişehir (Tesalya). İstanbul mevlîhanelerinden Galata (Kulekapısı), Yenikapı, Beşiktaş, Bahariye (Beşiktaş'ın devamı), Kasımpaşa âsitâne, Üsküdar ise zâviye statüsünde idi.

BİBLİYOGRAFYA :

Pakalın, I, 94; Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlevî Âdab ve Erkânı*, İstanbul 1963, s. 13-15; a.mlf., *Tasavvufun Dilimise Geçen Degimler ve Atasözleri*, İstanbul 1977, s. 28-29; a.mlf., *Mevlânâ'dan Sonra Mevlîvîlik*, İstanbul 1983, s. 334; Mustafa Kara, *Din, Hayat, Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler*, İstanbul 1980, s. 298-310, 417-418; R. Baykara, "Mevlânâ Tekkesi Teşkilâtı Nasıldı?", *Tarih Coğrafya Dünyası*, II/12, İstanbul 1959, s. 478-479; R. Ekrem Koçu, "Asitâne", *İst.A*, II, 1108.

M. BAHÂ TANMAN

ÂSİYE

(آسیه)

İslâm'a göre Firavun'un
Hz. Mûsâ'ya iman etmiş olan eşi.

Kur'ân-ı Kerîm'de ondan adı verilmeksizin "Firavun'un karısı" diye söz edilmektedir (el-Kasas 28/9; et-Tahrîm 66/11); Hz. Peygamber ise "Firavun'un eşi Âsiye" diyerek adını açıkça belirtmiştir (Buhârî, "Enbiyâ", 32, 46). Batılı kaynaklar bu ismin müfessirler tarafından verildiğini (*El²* [Fr.], I, 731-732), Tevrat'ta geçen (Tekvîn, 41/45) ve Hz. Yûsuf'un eşinin adı olan Asenath'ın bozulmuş şekli olduğunu, Süryânî metinlerinde Yûsuf'un eşi Asyat şeklinde de adlandırıldığından İslâmî kaynaklara Süryânîce'den geçtiğini ileri sürmektedirler (Horowitz, s. 86). Tarih ve tefsir kitaplarında ise Âsiye bint Mûzâhim b. Ubeyd b. Reyân b. Velîd diye zikredilmektedir (Taberî, *Târîh*, I, 386; Sa'lebî, s. 128). Amâlika kavminden veya Firavun'un amcasının kızı olduğu rivayeti yanında İsrâiloğulları'ndan olup Hz. Mûsâ'nın kabilesine mensup ve onun halası olduğu da nakledilmektedir (Kurtubî, XVIII, 203; Aynî, XIII, 47).

Kur'ân-ı Kerîm'de Âsiye'den, Hz. Mûsâ'nın dünyaya geldikten sonra Firavun'un sarayına intikalinde oynadığı rol ve onun getirdiği dini kabul etmesi dolayısıyla bahsedilmektedir. Buna göre Mûsâ'nın doğduğu yıl Firavun İsrâiloğulları'nın yeni doğan erkek çocuklarının öldürülmesini emretmiştir (bk. el-Kasas

28/4; Çıkış, 1/16). Ancak Mûsâ'nın anesine de çocuğun başına bir şey gelmesinden korktuğu takdirde onu bir sandık içinde denize bırakması bildirilmiştir (bk. el-Kasas 28/7). Çocuk nehirden alınmış ve Firavun'un eşi, "Bu çocuk bana da sana da göz aydınlığı olsun. Onu öldürmeyin, belki bize faydası dokunur yahut onu evlât ediniz" (el-Kasas 28/9) diyerek küçük Mûsâ'nın öldürülmesine engel olmuş ve sarayda büyümesini sağlamıştır. Tevrat'a göre bu işi yapan Firavun'un kızıdır (Çıkış, 2/5-6). İslâmî kaynaklarda Âsiye'nin iman edışıyle ilgili iki farklı rivayet vardır. Bir rivayete göre, Firavun'un kızının saçlarını tayan kadın Allah'a iman ettiği ortaya çıkınca fırına atılarak yakılmıştır. Bu kadının ruhunun melekler tarafından semaya çıkarıldığını gören Âsiye de Allah'a iman edip Hz. Mûsâ'nın peygamberliğini tasdik etmiştir (İbnü'l-Esir, I, 184). Diğer rivayete göre ise Mûsâ ile sihirbazlar arasındaki mücadelede Mûsâ'nın galip geldiğini duyunca, "Mûsâ'nın ve Hârûn'un rabbine iman ettim" diyerek hak dini kabul etmiştir (Taberî, *Tefsîr*, XXVIII, 110; Aynî, XIII, 47). Âsiye, Allah'a iman ettiği için ellerinden ve ayaklarından kazıklara bağlanmış, güneş altında bırakılarak ona işkence edilmiştir. Üzerine büyük bir kaya parçası atılacağı sırada, "Rabbim! Benim için yanında cennette bir ev yap, beni Firavun'dan ve onun kötülüklerinden kurtar, beni şu zalimler topluluğundan kurtar!" (et-Tahrîm 66/11) diye dua etmiş, bunun üzerine kaya parçası altında ezilmeden önce Allah ruhunu kabzetmiştir (Taberî, *Tefsîr*, XXVIII, 110; Aynî, XIII, 47).

Allah'ın varlığına ve birliğine, Hz. Mûsâ'nın nübüvvetine inanan, bu uğurda işkencelere mâruz kalan Âsiye, Kur'ân-ı Kerîm'de inananlara iman ve kararlılık örneği olarak zikredilmiştir. Hadislerde de Âsiye'den övgüyle söz edilmiş ve Hz. Meryem'le birlikte o da en yüksek kemale ermiş bir kadın olarak gösterilmiştir. (bk. Buhârî, "Enbiyâ", 32, 46; "Fezâ'ilü aşhâbi'n-nebî", 30; "Et'ime", 25; Müslim, "Fezâ'ilü's-şâhâbe", 70; Tirmizî, "Et'ime", 31; İbn Mâce, "Et'ime", 14; *Müsned*, IV, 394, 409). Bu övgüler dolayısıyla Âsiye'nin peygamber olduğu da ileri sürülmüştür. Zâhiriyye ve Eş'ariyye onun peygamber olduğunu kabul etmektedirler. Erkek olmayı nübüvvetin şartlarından sayan Mâtürîdiyye ulemâsı ise bu görüşe katılmamıştır (ayrıca bk. NÜBÜVET).

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, IV, 394-409; Buhârî, "Enbiyâ", 32, 46, "Fezâ'ilü aşhâbi'n-nebî", 30, "Et'ime", 25; Müslim, "Fezâ'ilü's-şâhâbe", 70; İbn Mâce, "Et'ime", 14; Tirmizî, "Et'ime", 31; Taberî, *Târîh* (Ebü'l-Fazl), I, 386; a.mlf., *Tefsîr*, XX, 21; XXVIII, 110; Sa'lebî, "Arâ'isü'l-mecâlis, Kahire 1301, s. 127-128; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, I, 184-185; Kurtubî, *Tefsîr*, XVIII, 202-203; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, I, 239; II, 59-62; Aynî, "Umdetü'l-kârî, Kahire 1392/1972, XIII, 47-48; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXVIII, 165; J. Horowitz, *Koranische Untersuchungen*, Berlin 1926, s. 86; C. C. Castillo, *Âsiya, mujer del Faraón, en la Tradición Musulmana*, *Quaderni di Studi Arabi*, sy. 5-6, Venezia 1987-1988, s. 131-152; Ö. Rıza Doğrul — İ. Hakkı İzmirli, "Âsiye", *İTA*, I, 550-551; A. J. Wensinck, "Âsiye", *IA*, I, 675-676; a.mlf., "Âsiya", *El²* (Fr.), I, 731-732; İhsân ilâhî Rânâ, "Âsiye", *UDMİ*, I, 122-123.

ÖMER FARUK HARMAN

ASKALÂN

(عسقلان)

Filistin'de tarihî bir sahil şehri.

Yafa'nın 60 km. güneybatısında bulunan Askalân Tevrat'ta Aşkelon adıyla geçer. Helenistik, Roma ve Hristiyanlık devirlerinde dinî ve ticarî hayatta önemli bir yere sahip olan Filistin'in önde gelen şehirlerinden biri idi. "Suriye'nin gelini" (Sponsa Syrine, Arûsü's-Şâm) lakabıyla meşhur olan Askalân müslümanların en son fethettikleri Filistin şehirlerindendir. Hz. Peygamber de Askalân'ı "iki gelinden biri" (diğeri Gazze) olarak tavsif eder (bk. *Müsned*, III, 225). Hz. Ömer, Kayseriyye'yi fetheden Suriye Valisi Muâviye'ye yazdığı mektupta Filistin'in geri kalan yerlerinin fethine devam etmesini emretmiştir. Bu emir üzerine Muâviye 19 (640) yılında Askalân'ı fethetti ve oraya askerî birlikler yerleştirdi. Diğer bazı rivayetlerde ise Amr b. Âs'ın daha

Askalân'da İmam Hüseyin Camii'nin XX. yüzyıl başlarındaki hali (İÜ Ktp., Albüm, nr. 90504)

